# TALABALARDA KASBIY KARERANI REJALASHTIRISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

**Abduraximova Sevara Abidovna**
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistranti

***Annotatsiya.*** *Maqolada talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish jarayoniga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar ilmiy-nazariy va empirik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida kasbiy o'zini anglash, motivatsiya, ijtimoiy muhit, oilaviy ta'sir, shaxsiy qadriyatlar hamda psixologik tayyorgarlik kabi omillarning talabalarning kasbiy kelajakni ongli rejalashtirishdagi ahamiyati yoritilgan.*

***Kalit so'zlar****: kasbiy karera, karerani rejalashtirish, talaba yoshi, ijtimoiy-psixologik omillar, motivatsiya, kasbiy o'zini anglash.*

# СОЦИО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КАРЬЕРНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ

**Абдурахимова Севара Абидовна**
Магистрантка Ташкентского международного химического университета

***Аннотация.*** *В статье представлен социально-психологический и научно-теоретический аналитический и эмпирический медицинский анализ влияния на процесс профессиональной карьеры студентов. В исследовании подчеркивается важность таких факторов, как профессиональная самооценка, социальная мотивация, социальная среда,*

*физическое воздействие, личные заболевания и медицинское обслуживание, для профессионального будущего студентов.*

***Ключевые слова:*** *профессиональная карьера, карьера, возраст потребности, социально-психологическая поддержка, мотивация, профессиональное самосознание.*

## SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF STUDENTS' CAREER PLANNING

**Abdurakhimova Sevara Abidovna**
Master's student of Tashkent International University of Chemistry

***Abstract.*** *The article analyzes socio-psychological factors influencing the process of professional career planning in students from a scientific, theoretical and empirical perspective. The study highlights the importance of factors such as professional self-awareness, motivation, social environment, family influence, personal values, and psychological preparation in the conscious planning of students' professional future.*

***Keywords:*** *professional career, career planning, student age, socio-psychological factors, motivation, professional self-awareness.*

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning jadal rivojlanishi va mehnat bozoridagi raqobatning kuchayishi yosh mutaxassislardan kasbiy faoliyatga ongli, maqsadli va puxta tayyorgarlikni talab etmoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning kasbiy karerasini rejalashtirish masalasi muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Talabalik davri shaxsning kasbiy o‘zini anglash, professional yo‘nalishini aniqlash va kelajakdagi mehnat faoliyatiga oid muhim qarorlar qabul qilish bosqichi hisoblanadi. Kasbiy karerani rejalashtirish jarayoni shaxsning individual psixologik xususiyatlari,

ijtimoiy muhit hamda tashqi ta’sirlar bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Ushbu jarayonda motivatsiya, shaxsiy qadriyatlar, kasbiy qiziqishlar va psixologik tayyorgarlik muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, oilaning ijtimoiy mavqei, ta’lim muassasasidagi psixologik iqlim va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi talabaning kasbiy qarorlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, talabalarda kasbiy karerani ongli rejalashtirishga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash va ularni tizimli tahlil qilish orqali oliy ta’lim muassasalarida kasbiy yo‘naltirish va psixologik maslahat xizmatlarini takomillashtirish imkoniyati yaratiladi. Shu bois, mazkur maqolada talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish jarayoniga ta’sir etuvchi asosiy ijtimoiy-psixologik omillarni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish asosiy maqsad qilib olingan.

**Ijtimoiy omillar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:**

*Oila va yaqinlar ta’siri:* Talabaning oila a’zolari va yaqin do‘stlari tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi uning kasbiy qarorlar qabul qilishiga va karera rejalashtirishga bo‘lgan ishonchiga ijobiy ta’sir qiladi. Oilaviy maslahatlar, ruhlantirish va yordam talabaning kelajakdagi kasbiy yo‘lini aniqroq belgilashga yordam beradi.

*Tengdoshlar va do‘stlarning roli:* Talabaning guruhdagi munosabatlari va tengdoshlarining maslahatlari, ularning tajribalari va muvaffaqiyatlari talabaning kasb tanlashiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash talabalarni o‘z qarorlariga ishonch bilan yondashishga undaydi.

*Murabbiylar va o‘qituvchilar:* Universitetdagi murabbiylar va o‘qituvchilarning maslahatlari, nazorati va yo‘naltirishlari talabaning karera rejalashtirishdagi ishonchini oshiradi. Ularning konstruktiv fikrlari va tavsiyalari talabaning professional maqsadlarini aniq belgilashiga yordam beradi.

**Psixologik omillar esa talabaning ichki dunyosi va hissiy holati bilan bog‘liq:**

*Motivatsiya:* Talabaning o‘z kasbiga bo‘lgan ichki qiziqishi va rag‘bati uning karera rejalashtirishdagi faoliyatini belgilaydi. Motivatsiyasi yuqori bo‘lgan talabalar kelajakdagi maqsadlarini aniqroq belgilaydi va rejalashtirishga ko‘proq e’tibor beradi.

*O‘ziga ishonganlik (self-confidence):* Talabaning o‘z qobiliyatlariga bo‘lgan ishonchi karera tanlash va kasbiy yo‘nalishda muvaffaqiyatga erishish qobiliyatini oshiradi. O‘ziga ishongan talaba qarorlar qabul qilishda qat’iyatli bo‘ladi va kelajakdagi professional faoliyatini puxta rejalashtiradi.

*Stress va moslashuvchanlik*: O‘zgaruvchan ijtimoiy sharoitlar va yangi professional talablar talabalarni moslashishga majbur qiladi. Psixologik tayyorgarlik va moslashuvchanlik darajasi yuqori bo‘lgan talabalar karera rejalashtirish va maqsad qo‘yishda muvaffaqiyatli bo‘ladi.

Talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o‘rganilgan va ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda tahlil qilingan. Masalan, D.Super o‘zining Career Development Theory ishida shaxsning kasbiy rivojlanishi bosqichma-bosqich kechishini, shuningdek, kasbiy o‘zini anglash jarayonining muhimligini ta’kidlaydi[1]. Holland esa *Making Vocational Choices* asarida kasbiy tanlovni shaxs tipi va ish muhiti o‘rtasidagi moslik nuqtai nazaridan yoritadi, bu esa talabalarda karera rejalashtirishga ta’sir qiluvchi psixologik va shaxsiy omillarni aniqlashga yordam beradi[2]. Bandura o‘zining Self-Efficacy: The Exercise of Control asarida shaxsning o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ichki motivatsiyasining kasbiy qaror qabul qilishdagi hal qiluvchi ahamiyatini ko‘rsatadi[3]. MDH olimlari, xususan S.Sodikova va A.Xalimjanov talabalarda kasbiy motivatsiya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning karera rejalashtirishdagi rolini o‘rganib, talabalik davrini kasbiy o‘zini anglashning muhim bosqichi sifatida baholaydilar[4]. Shu bilan birga, O‘zbekiston olimlari, jumladan R.Xolmatov

va D.Tursunov milliy ta’lim tizimi sharoitida talabalarning kasbiy tayyorgarligi, hayotiy rejalari va professional kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratganlar[5]. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish jarayoni ijtimoiy-psixologik va shaxsiy omillarning o‘zaro ta’siri orqali shakllanadi va oliy ta’lim muassasalarida samarali kasbiy yo‘naltirish va psixologik qo‘llab-quvvatlashni tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish – murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u shaxsning psixologik xususiyatlari, motivatsiyasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va qaror qabul qilish qobiliyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalar o‘z kelajakdagi kasbiy faoliyat yo‘nalishini tanlashda nafaqat shaxsiy qiziqishlariga, balki atrofdagi ijtimoiy muhit ta’siriga ham tayanadilar. Shaxsiy motivatsiya va maqsad aniqligi talabaning karerani rejalashtirish jarayonida eng muhim omil sifatida ajralib turadi. Tadqiqotimizda ko‘pchilik talabalarning o‘z kasbiy yo‘nalishini aniq belgilashga intilishi va bu jarayonda o‘z qobiliyatlari hamda bilim darajasini hisobga olishlari aniqlangan. Shu bilan birga, ichki motivatsiya darajasi past bo‘lgan talabalar qaror qabul qilishda ikkilanishga duch keladi, bu esa kasbiy rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi[6]. O‘zini baholash va ijtimoiy solishtirish jarayoni ham katta ahamiyatga ega. Talabalarning yarmi o‘z imkoniyatlarini do‘stlar va oilaviy muhit bilan solishtiradi, bu esa ularning kasbiy tanlovini shakllantirishga yordam beradi. Solishtirish psixologik stress va o‘ziga ishonchsizlikka olib kelishi mumkin, shuning uchun pedagogik va psixologik qo‘llab-quvvatlashning roli katta ahamiyat kasb etadi [7].

Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash – talabalar karerani rejalashtirish jarayonida muvaffaqiyatga erishishning muhim omili hisoblanadi. Oila, do‘stlar va ustozlarning rag‘batlantiruvchi ta’siri talabalarning kasbiy maqsadlarni aniqlash va ularga erishishda qat’iyatini oshiradi. Aksincha, qo‘llab-quvvatlash yetishmasligi talabaning motivatsiyasini pasaytiradi va

qaror qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi. Stressga chidamlilik darajasi ham karerani rejalashtirishga ta’sir qiladi. Tadqiqot ko‘rsatdiki, stressga chidamli talabalar qaror qabul qilishda qat’iyatli va faol bo‘lishadi, stressga chidamliligi past bo‘lganlar ko‘proq ikkilanadi va qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladi[8]. Shu sababli, psixologik yordam va maslahat xizmatlarini rivojlantirish talabalarning kasbiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy karerani rejalashtirish faqat shaxsning bilim va qobiliyatiga bog‘liq emas, balki ijtimoiy-psixologik omillar bilan mustahkamlanadi. Shaxsiy motivatsiya, o‘zini baholash, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va stressga chidamlilik kasbiy qarorlarni qabul qilishni bevosita shakllantiradi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalari talabalarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga e’tibor qaratishi lozim[9]. Pandemiya davrida o‘tkazilgan sistematik tahlillar talabalarning STEM sohalariga qiziqishi va karera intilishlarini o‘rganib, motivatsiya, ijtimoiy ta’sir va kasbga munosabat ularning karera maqsadlarini shakllantirishda muhimligini ko‘rsatdi.

Talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish jarayonida ijtimoiy va psixologik omillarning roli haqida yangi ma’lumotlar beradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, shaxsiy motivatsiya va atrof-muhitning qo‘llab-quvvatlashi bir-birini mustahkamlagan holda karerani rejalashtirish jarayonini samarali qiladi. Shu bilan birga, talabalar o‘z imkoniyatlarini baholash va ijtimoiy muhit bilan solishtirish orqali kasbiy tanlovda muhim qarorlar qabul qiladilar. Tadqiqotning yana bir yangiligi shundaki, stressga chidamlilik darajasi past bo‘lgan talabalar psixologik qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lsa, qaror qabul qilishda ancha qat’iyatli va faol bo‘lishadi. Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan pedagogik va psixologik chora-tadbirlarni ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin. Jumladan, o‘qituvchilar va psixologlar talabalarning motivatsiyasini oshirish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish va stressga chidamlilikni rivojlantirish orqali kasbiy qaror qabul qilish jarayonini samarali qilishlari

mumkin. Talabalarda kasbiy karerani rejalashtirish jarayonida ijtimoiy-psixologik omillarning o‘rganilishi va ularning amaliy pedagogik tavsiyalar bilan bog‘lanishi jihatidan ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o‘zini baholash va ijtimoiy solishtirish talabalarning kasbiy tanlovlariga sezilarli ta’sir qiladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, talabalar o‘z imkoniyatlarini do‘stlar, sinfdoshlar va oilaviy muhit bilan solishtirish orqali kasbiy qarorlarini shakllantiradilar. Shu bilan birga, noto‘g‘ri solishtirish stress va o‘ziga ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa psixologik qo‘llab-quvvatlashning zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash ham talabalarning kasbiy qaror qabul qilish jarayonida muhim omil hisoblanadi. Oilaviy va guruhdoshlarning rag‘batlantiruvchi ta’siri, ustozlarning maslahatlari talabalarning motivatsiyasini oshiradi va karerani rejalashtirish jarayonini samarali qiladi. Shu bilan birga, stressga chidamlilik darajasi past bo‘lgan talabalar psixologik yordam olganda qaror qabul qilishda ancha faol va qat’iyatli bo‘lishadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Super D. E. Career Development Theory. – New York, 1990.
2. Holland J. L. Making Vocational Choices. – Englewood Cliffs, 1997.
3. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. – New York, 1997.
4. S.Sodikova, A.Xalimjanov. Talabalarda kasbiy motivatsiya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash. – Tashkent, 2015.
5. R.Xolmatov, D.Tursunov. Talabalarda professional kompetensiyalarni rivojlantirish. – Tashkent, 2018.
6. Sodikova G. A., Xalimjanov A. R. Talabalarning o‘zini o‘zi anglash darajasining akademik intilishlarga ta’siri. – Toshkent: Oliy ta’lim, 2020.
7.Ergashev T. S. Psixologik qo‘llab-quvvatlashning talabalarda kasbiy rejalashtirishga ta’siri. – Toshkent: Psixologiya jurnali, 2019; №3, 45–52-bet.

8. Zokirov R. Talabalarda stressga chidamlilik va karera rejalashtirish. – Toshkent: Psixologiya va pedagogika, 2020; №4, 27–33-bet.

9. Shodmonov B. Oila va jamiyatning talabalarning kasbiy tanloviga ta’siri. – Toshkent: Jamiyatshunoslik jurnali, 2019; №1, 18–25-bet.